

Bohdan Hud

UKRAIŃCY

i POLACY

na Naddnieprzu, Wołyniu
i w Galicji Wschodniej
w XIX i pierwszej połowie
XX wieku

Bohdan Hud

UKRAIŃCY *i* POLACY

na Naddnieprzu, Wołyniu
i w Galicji Wschodniej
w XIX i pierwszej połowie
XX wieku

Wydanie drugie, poszerzone i uzupełnione

Przekład autoryzowany
Anna Korzeniowska-Bihun, Mariya Hud

Warszawa 2018

Konsultacja i redakcja naukowa
prof. dr hab. Jarosław Reszczyński

Recenzenci
Prof. dr hab. Wiesław Caban
Prof. dr hab. Wałenty Baluk

Redakcja
Bohdan Hud
Iwan Kozłowski

Korekta i redakcja stylistyczna
Elżbieta Morawska

Projekt okładki
Alina Wiszenko-Zabrowarny

Indeks
Andrij Diduch

Copyright © by Bohdan Hud, 2018
Copyright © for the Polish edition by Pracownia Wydawnicza, 2018
Copyright © for the Polish translation by Anna Korzeniowska-Bihun
and Mariya Hud, 2018

Oprawa miękka: ISBN 978-83-942170-7-5
Oprawa twarda: ISBN 978-83-942170-8-2

Wszelkie prawa zastrzeżone.
Żadna część niniejszej publikacji nie może być reprodukowana,
przechowywana jako źródło danych i przekazywana w jakiegokolwiek
formie zapisu bez pisemnej zgody posiadacza praw.

Wydanie drugie, poszerzone i uzupełnione, Warszawa 2018

Pracownia Wydawnicza
ul. Jasna 4A, 05-540 Zalesie Górne
tel. (48) 604 221 396
pracownia@akant.home.pl

Spis treści

Słowo do polskiego czytelnika.....	7
Wstęp	11
Rozdział I. „Smutno to pisać Polakowi...”	29
Rozdział II. Pod znakiem dwugłowego orła	99
Rozdział III. Poprzez bunty do „wielkiej ukraińskiej żakerii”	175
Rozdział IV. Ogniem i... siekierą	223
Rozdział V. Węzeł galicyjsko-wołyński	279
Rozdział VI. Krwawe lata wojny	329
Zakończenie	369
Bibliografia	377
Indeks osób	433

WSTĘP

Wyjaśnienie właściwych przyczyn oraz charakteru konfliktów polsko-ukraińskich w czasach nowych i najnowszych, to znaczy od końca XVIII do połowy XX wieku, pozostaje jednym z ważniejszych zadań polskiej i ukraińskiej nauki historycznej. Niestety wyniki dotychczasowych badań naukowych zarówno w Polsce, jak na Ukrainie nie dają obywatelom naszych krajów pełnej satysfakcji. Ograniczają się bowiem do tradycyjnych, wywodzących się z pozytywizmu, opisów przebiegu różnych wydarzeń historycznych, a mianowicie wojen kozacko-szlacheckich, powstań czy buntów czerni ukraińskiej przeciwko magnatom polskim bądź antypaństwowej działalności ukraińskiego podziemia nacjonalistycznego w okresie międzywojennym itp. bez głębszej socjologicznej analizy motywów tych zjawisk¹.

Ponadto większość ukraińskich i polskich naukowców na pierwszy plan tradycyjnie wysuwa czynnik etniczny/narodowy, co stwarza wrażenie, że na historię prawie wyłącznie składają się właśnie między narodami. Także, kierując się patriotycznymi pobudkami, źródeł tych waśni zaczynają poszukiwać już we wczesnym średniowieczu, czyli w czasach, gdy narody – jak pojmujemy je współcześnie – jeszcze się nie ukształtowały. Edward

¹ Według Johna W. Mc Davida i Herberta Harariego, teza o „irracjonalności” pewnych zjawisk historycznych wiąże się z niezrozumieniem przez badaczy motywów wywołujących określone zachowania lub też pojawia się w pracach naukowych wtedy, gdy ustalenia prowadzące do powyższych wniosków były oparte „o wrywkowe badania empiryczne oderwane od całokształtu sytuacji społecznej, na bazie której powstawały”, zob.: J. W. Mc David, W. Harari, *Social Psychology. Indywidual, Groups, Society*, New York 1968, cyt. za: H. Pietrzak, *Agresja, konflikt, społeczeństwo*, Tyczyn 2000, s. 134.

Keenan z Uniwersytetu Harvarda słusznie zauważył, że nie należy analizować kwestii „narodu” i „etniczności” na przykładzie społeczeństw przednowoczesnych, gdyż „pierwsze pojęcie nie oznaczało prawie niczego, a drugie często miało mniejszą wartość niż inne «przynależności» – rodzinne, społeczne (...) itp.”²

Próbując rozwiązać omawiany temat, badacze niewątpliwie napotkają pewne trudności. W naszej sytuacji chodzi między innymi o terminologię, która jest wykorzystywana we współczesnej historiografii, a zwłaszcza: „Ukraina” i „Polska”, „Ukraińcy” i „Polacy” czy też „naród” i „narodowy”. Mając w pamięci słowa Keenana, że w wielu regionach Europy w epoce średniowiecza, a nawet w XVIII i pierwszej połowie XIX wieku nowoczesne narody jeszcze się nie ukształtowały, a na Ukrainie proces przechodzenia „z chłopstwa w naród” (Eugen Weber) trwał do końca pierwszej wojny światowej³, tradycyjne stosowanie współczesnej terminologii w opisach czasów przednowoczesnych, a nawet nowoczesnych, wydaje się niezbyt precyzyjne. Trudno jednak tu o zasadniczą zmianę, zaznaczę jedynie, że stosowanie w pierwszych rozdziałach tej książki współczesnej terminologii historyczno-politologicznej jest rzeczą wymuszoną, a więc umowną. Jednocześnie pragnę zasygnalizować, że dla przybliżenia czytelnikowi ducha minionej epoki będą używane archaiczne dziś wyrazy, to znaczy Rusin, ruski, Lach, lachy etc.⁴

² E. Keenan, *Rosijski historycy mify*, per. W. Szowkuna, Kyjiv 2001, s. 69.

³ Jednak, zdaniem P. Eberhardta, już pod koniec XIX i na początku XX wieku pojawiły się „nowe zjawiska społeczno-narodowe na wschodnich kresach historycznej Rzeczypospolitej. Nastąpiło odrodzenie narodowe (...). Przedstawiciele tych nowych ruchów narodowościowych reprezentowali poglądy coraz bardziej separatystyczne i wrogie wobec koncepcji odrodzenia Rzeczypospolitej w jej przedrozbiorowych granicach historycznych”, P. Eberhardt, *Kresy Wschodnie – granice, terytorium, ludność polska*, [w:] K. Jasiewicz (red.), *Europa nieprowincjonalna. Przemiany na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (Białoruś, Litwa, Łotwa, Ukraina, wschodnie pogranicze III Rzeczypospolitej Polskiej) w latach 1772–1999*, Warszawa–London 1999, s. 31. Porównując obie, trochę wzajemnie sprzeczne, opinie, należy mieć w pamięci trafną uwagę M. Przeniosły, że badanie relacji między pewnymi grupami społecznymi (w tym etnicznymi) nie należy do zadań prostych. Specyfika tematyki powoduje, że wyniki badań często są niejednoznaczne, a czasem pozostają bardziej w sferze przypuszczeń niż konkretnych i precyzyjnych wyjaśnień, M. Przeniosły, *Chłopi i ziemianie Królestwa Polskiego w latach I wojny światowej – stosunki wzajemne*, „Dzieje Najnowsze” 2001, R. XXXIII, nr 4, s. 3.

⁴ Por.: D. Sapa, *Między polską wyspą a ukraińskim morzem. Kresy południowo-wschodnie w polskiej prozie 1918-1988*, Kraków 1998. Autorka pisze: „Posługuję się nazwami

ROZDZIAŁ I

„SMUTNO TO PISAĆ POLAKOWI...”

Historia badań naukowych nad kształtowaniem się oraz rozwojem ukraińsko-polskich konfliktów na Ukrainie Prawobrzeżnej od końca XVIII wieku do zakończenia drugiej wojny światowej w czasach nowych i najnowszych jest długa i złożona. Pierwsze wzmianki o charakterze tych konfliktów w zmienionych po rozbiorach Rzeczypospolitej warunkach historycznych spotykamy już w pracach przedstawicielei nauki i literatury ukraińskiej, a jednocześnie działaczy społecznych drugiej połowy XIX – początku XX wieku – Włodzimierza Antonowicza¹, Pantelejmona Kulisza², Michała Dragomanowa³, Aleksandra

¹ W. Antonowicz, *Moja ispowied'. Otwiet panu Padalice*, [w:] *Syn Ukrainy: Wołodymyr Bonifatijowycz Antonowycz*, uporządkany W. Korotkyj, W. Uljanowskiy, t. 1, Kyjiw 1997.

² P. Kulisz, *Polakam ob ukraincach: (Otwiet na bezymiannoje pis'mo)*, „Osnowa” 1862, nr 2; idem, *Lysty do M.D. Bilozers'koho*, Lviv–New York 1997. zob.: także: O. Fedoruk, *Ukrajins'ko-pols'ki vidnosyny u percepciji Pantelejmona Kulisza*, „Ukrajina moderna” 2003, nr 8, s. 73–105; Je. Nachlik, *Pantelejmon Kulisz pro ukrajins'ko-pols'ki istoryczni wzajemny ta perspektywy*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze”, 1998, nr 6–7, s. 185–197.

³ M. Dragomanow, *Jewriei i Polaki w Jugo-Zapadnom kraje*, „Wiesticznik Jewropy” 1875, t. 4; idem, *Istoriczeskaja Polsza i wielikoruskaja diemokratija*, Żeniewa 1881; idem, *Lysty na Naddnipers'ku Ukrainu*, [w:] *Literaturno-publicystyczni praci*, t. 1, Kyjiw 1970.

Kistiakiwskiego⁴, Mychajły Hruszewskiego⁵, Wacława Lipińskiego⁶ i innych.

Na przykład Hruszewski w swoich popularnych syntezach historii Ukrainy podkreślał, że po wejściu Prawobrzeża do imperium Romanowów „silna ręka nowego rosyjskiego rządu umocniła polskie panowanie nad ukraińskim chłopstwem, w znacznie większym stopniu niż za czasów słabego, rozsypanych się Państwa Polskiego... Kiedyś hajdamackie ataki i chłopskie powstania hamowały rozwój pańskiej władzy; teraz za rosyjskimi oddziałami wojskowymi, za wszelkiego rodzaju policją, polski pan już nie bał się niczego i mógł wyciskać z wieśniaka tyle soku, ile chciał”⁷. I konkludował: „W ten sposób miejscowy ukraiński element poddawany był naciskowi z dwóch stron – ze strony polskiej klasy posiadającej i polskiej kultury, która do powstania 1831 roku i po nim panowała prawie wszędzie, prócz nielicznych wysepek państwowej kultury wielkoruskiej, oraz ze strony właśnie kultury wielkoruskiej. Aż do lat 30. XIX w. świeckie wychowanie i oświata na Prawobrzeżnej Ukrainie znajdowały się prawie wyłącznie w rękach Polaków”⁸.

Swoich spostrzeżeń Hruszewski niestety nie rozwinął w innych pracach specjalnych, dlatego pozostały one poza sferą zainteresowań także jego uczniów i zwolenników. W związku z powyższym w ukraińskiej szkole „narodnickiej”, twórcą której był jak wiadomo Hruszewski, utrwaliła się koncepcja, że polsko-ukraiński (tzn. kozacko-chłopsko-szlachecki) konflikt na Ukrainie Naddnieprzańskej – od końca XVI do końca XVIII wieku – po podziałach Rzeczypospolitej zosał zastąpiony konfliktami ukraińsko-rosyjskim i polsko-rosyjskim. To właśnie one, zdaniem większości historyków–narodników, miały odgrywać główną rolę w historycznych procesach na „ukraińskich” terenach Cesarstwa Rosyjskiego⁹. Podobne po-

⁴ O. F. Kistiakiw’skyj, *Szczodennyk (1874–1885). U dwóch tomach*, t. 1: 1874–1879, Kyjiv 1994.

⁵ M.S. Hruszew’skyj, *Oczerk istorii ukraïnskoho naroda*, Kijew 1990; idem, *Ilustrowana istorija Ukrajiny*, Kyjiv–Lwiv 1913 (reprintne widtworennia wydannia 1913 roku, Kyjiv 1990).

⁶ W. Prawobereżeć [W. Lipiński], *Politika polskich rukowodiaszczich sfier po odnoszeniu k Ukrainie*, Moskwa b.r.w., idem, *Kilka uwah z prywodu knyżky d. Wasilew’skoho „Ukraina i sprawa ukraińska”*, [w:] *Syn Ukrajiny. Wolodymyr Bonifatijowycz Antonowycz*, t. 2, Kyjiv 1997.

⁷ M.S. Hruszew’skyj, *Ilustrowana istorija...*, s. 476–477.

⁸ M.S. Hruszew’skyj, *Oczerk istorii...*, s. 297.

⁹ Co prawda w okresie tzw. ukrainizacji na Ukrainie Sowieckiej w latach 20.–30. XX wieku niektórzy historycy ze „szkoły Hruszewskiego” podejmowali kwestie pol-

Bohdan Hud – prof. dr hab., specjalista w zakresie konfliktów i relacji ukraińsko-polskich w XIX i XX wieku, a także problematyki wschodniego wymiaru integracji europejskiej. Dyrektor Instytutu Integracji Europejskiej Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki we Lwowie. Autor książek *Trudna droga do porozumienia* (1997), *Ukraińcy – Polacy: kto winien?* (2000), *Zagłada Arkadii* (2006), *Konflikty ukraińsko-polskie czasów najnowszych* (2011). Współautor scenariuszy filmów dokumentalnych „Trudne braterstwo” (1998), „Braterstwo broni w służbie pokoju” (2000). Członek Polsko-Ukraińskiego Forum Partnerstwa.

●

(...) To praca, która stanowi wynik szczegółowych i długoletnich studiów, obejmujących głównie etniczno-społeczne źródła konfliktu. Dotyczy więc ona zagadnień nader sprzecznie z sobą ocenianych w nauce, zarówno polskiej, jak i ukraińskiej. Autor przyjął samodzielną i w pełni oryginalną konstrukcję rozważań. Polemizuje z niektórymi skrajnymi ujęciami, i to z obydwu stron; prezentuje jednak stanowisko umiarkowanych kręgów nauki ukraińskiej. Nie ulega wątpliwości, że i jego rozważania wywołają ożywioną dyskusję; ta zaś jeśli przejdzie z terenu politycznych rozliczeń na grunt czysto naukowy, przyniesie korzyść (...)

*z recenzji wydawniczej
profesora Stanisława Grodziskiego*

ISBN 978-83-942170-7-5

9 788394 217075